

## ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Довганич В.А.,

кандидат юридичних наук, полковник

Державного бюро розслідувань

старший оперуповноважений в особливо важливих справах  
третього оперативного відділу (з дислокацією у м. Тернополі)Територіального управління Державного  
бюро розслідування розташованого у ЛьвовіУДК 340.13:316.6:343.352  
DOI 10.32782/2663-5666.2025.2.1ПРАВОВІ УЯВЛЕННЯ ТА ЗВИЧКИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ  
ДЕТЕРМІНАНТИ КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

**Постановка проблеми.** Корупція в сучасному українському суспільстві залишається системною проблемою, що загрожує не лише ефективності державного управління, а й основам правової держави та демократичного устрою. Незважаючи на численні антикорупційні реформи, законодавчі ініціативи та створення спеціалізованих органів, реальний рівень толерантності до корупції в суспільстві залишається високим. У цьому контексті все більшої уваги потребує дослідження не лише правових чи інституційних, а й соціально-психологічних чинників, які зумовлюють сталість корупційних практик.

Особливу роль у формуванні корупційної поведінки відіграють правові уявлення, тобто уявлення громадян про суть, значення та ефективність права, законів і державних інституцій. У багатьох випадках спостерігається розрив між формально проголошеними правовими нормами та уявленнями про те, як вони реально функціонують, що зумовлює правовий нігілізм і девіантну правову поведінку. Поряд із цим, важливе значення мають також усталені звички та соціальні стереотипи, які легітимізують або виправдовують побутову й адміністративну корупцію.

Поширення таких уявлень нерідко відображає глибинні ментальні установки, сформовані історичними, культурними та політичними факторами. Зокрема, толерантність до корупції, уявлення про «необхідність подяки» чи «взаємну вигоду» часто сприймаються не як правопорушення, а як звичні соціальні практики. Як наслідок, правова культура і менталітет виступають не лише фоном, а й активним чинником, який формує ставлення до закону і рівень правослухняності.

З огляду на зазначене, комплексний аналіз чинників, які визначають повсякденну легітимацію

корупційних дій, є актуальними як з наукової, так і суспільної точки зору.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Аналіз теоретичної бази свідчить про зростаючу міждисциплінарну увагу до проблеми корупції як соціально-психологічного, правового й культурного явища. У працях В. Гури, Л. Тімофєєвої та О. Кудерміної визначаються типи та першопричини корупції, акцентуючи на її залежності від суспільних норм і цінностей. О. Зарічанський наголошує на ролі психологічних механізмів, зокрема раціоналізації та морального виправдання, як способів легітимації корупційної поведінки. Д. Забзалюк, Л. Сідак і Д. Метеджи підкреслюють взаємозв'язок між правовою свідомістю, моральними орієнтирами й готовністю особи дотримуватися або порушувати закон. В окремих дослідженнях порушується питання формування негативного ставлення до корупції як складової правової культури. В. Кондзьолка та аналітики Фонду «Демократичні ініціативи» акцентують на культурних чинниках толерантності до корупції, зокрема патерналістському типі мислення, притаманному частині українського суспільства. Загалом джерела демонструють консенсус щодо потреби впливу не лише на правову систему, а й на правову свідомість і ментальні установки громадян.

**Мета дослідження** полягає у виявленні та аналізі правових уявлень і звичок як соціально-психологічних чинників, що впливають на формування і відтворення корупційної поведінки в українському суспільстві, з метою обґрунтування можливих підходів до подолання толерантності до корупції шляхом трансформації правосвідомості та підвищення рівня правової культури.











culture. The study conceptualizes legal perceptions as mental representations and evaluative frameworks through which individuals interpret the nature of law, its legitimacy, fairness, and applicability. Legal habits, in turn, are understood as routinized behavioral patterns in legal contexts, which often manifest through avoidance of formal procedures, reliance on personal networks, or non-institutionalized dispute resolution strategies. These patterns, the article contends, are not incidental but are systematically internalized through long-term processes of socialization and cultural conditioning.

The research identifies several psychological mechanisms that facilitate the legitimization of corrupt practices in the individual and collective consciousness. These include rationalization (the moral or logical justification of deviant behavior), conformity to group norms (adaptation to the behavioral expectations of one's immediate social or professional milieu), diffusion or shifting of responsibility (the externalization of guilt onto systemic conditions or other actors), euphemization (linguistic reframing of corrupt acts into socially acceptable terms), and distortion of moral reference points (resulting from prolonged exposure to corrupt environments). These mechanisms collectively erode the internal resistance to corruption and foster its social acceptability.

The article further explores the influence of deeply rooted socio-cultural constructs such as the paternalistic worldview and the enduring legacy of double morality – a phenomenon inherited from Soviet times, in which public morality and private behavior were often at odds. In societies where institutional trust is weak and the rule of law is perceived as inequitable or ineffective, the law loses its normative force and is perceived as an obstacle to personal goals rather than as a framework for collective justice. In such a climate, even well-intentioned anti-corruption reforms face systemic resistance at the level of everyday consciousness.

Drawing upon this analytical foundation, the author emphasizes that effective anti-corruption strategies must go beyond the enactment of laws or the establishment of control mechanisms. Instead, they must aim to transform legal consciousness by fostering a culture of respect for the rule of law, moral responsibility, and civic integrity. In this respect, active legal socialization – the continuous and intentional inculcation of legal values through family, education, media, professional environments, and civic institutions – emerges as a crucial tool for long-term systemic change.

The article also presents practical recommendations for promoting anti-corruption socialization, such as the integration of civic ethics into educational curricula, the dissemination of positive examples of integrity through mass media, and the empowerment of citizens through participatory mechanisms of public oversight. These approaches are framed as essential components of a broader cultural shift that must accompany any formal legal reform. It is further argued that without a reconfiguration of how law is perceived and internalized within society, the most rigorously designed anti-corruption frameworks will likely remain ineffectual or purely symbolic.

**Key words:** legal culture, legal consciousness, legal perceptions, corrupt behavior, anti-corruption policy, social attitudes, legal socialization, mental factors.